

Г. І. Ковальчук,

доктор історичних наук, професор

зав. відділу стародруків та рідкісних видань

Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ОСТРОВА ЗМІЇНИЙ В ОДЕСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Острів Зміїний. Інформаційні джерела : монографія / В. А. Сминтина, М. О. Подрезова, І. С. Канзафарова [та ін.] ; авт.-уклад. : В. В. Самодурова, О. В. Полевщикова, Г. П. Бахчиванжи, М. О. Подрезова ; відп. ред. М. О. Подрезова ; пер. текстів дод. О. В. Полевщикова ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса : Астропринт, 2008. — XVI, 392 с., [14] арк. іл. — (Наук. проект “Острів Зміїний” / керівник проекту В. А. Сминтина).

Співробітники Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова підготували монографічне дослідження “Острів Зміїний. Інформаційні джерела”, яке складається з 4-х розділів: Острів Зміїний у джерелах права і наукових юридичних та інших публікаціях (на матеріалах фондів Наукової бібліотеки Одеського національного університету); Острів Зміїний у рідкісних і цінних виданнях та картографічних матеріалах. Додатки (тексти); Острів Зміїний в інформаційних джерелах; Острів Зміїний: політико-правовий аспект (нормативно-правові акти, тексти).

Для найбільш повного виявлення літератури про острів та укладання бібліографічних описів були використані матеріали з довідково-інформаційного апарату, бібліотечних фондів, у тому числі колекції стародруків та іменних колекцій Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, а також матеріали з довідково-пошукового апарату наукових бібліотек м. Одеси, інформаційних ресурсів провідних бібліотек України, пошукових сайтів наукового сегменту Інтернету. Все це дає можливість розкрити для читачів значний обсяг археологічної, історичної, географічної та біологічної інформації, а також сприяє введенню у науковий обіг матеріалів з фондів університетської бібліотеки.

Історія дипломатичних відносин між Росією, Туреччиною та Румунією з приводу острова Зміїний, Російсько-турецький мирний договір (Бухарест, 16 (28) травня 1812 р.), мирний договір між Росією та Османською імперією (Адріанополь, 2 (14) вересня) 1829 р.), Паризькі трактати (Париж, 18/30 березня 1856 р. та 7/19 червня 1857 р.), Сан-Стефанський прелімінарний мирний договір (Сан-Стефано [під Константинополем], 19 лютого / 3 березня 1878 р.), Берлінський трактат (1 / 13 липня 1878 р.) та багато інших правових документів стали об'єктом сумлінного аналізу в першому розділі монографії “Острів Зміїний у джерелах права і наукових юри-

дичних та інших публікаціях (на матеріалах фондів Наукової бібліотеки Одеського національного університету)”. Саме проблеми правового статусу острова Зміїний та його значення для делімітації морських просторів, документи міжнародно-правової співпраці Причорноморських держав, протоколи про уточнення лінії державного кордону, правові питання навколишнього простору та ресурсів стали предметом розмови у розділі “Острів Зміїний у джерелах права, наукових, юридичних та інших публікаціях (на матеріалах фондів Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова)”.

Особливе місце займає колекція стародруків та цінної літератури XIX ст., що містить важливі джерела до вивчення острова Зміїний як історико-археологічного об’єкту. Ці різноманітні джерела і праці, а саме численні видання творів античних авторів та свідчення мандрівників нового часу є предметом спеціального аналізу у другому розділі монографії “Острів Зміїний у рідкісних і цінних виданнях та картографічних матеріалах. Додатки (тексти)”.

Серед перших повідомлень про острів Зміїний визначимо “Географію” Страбона (Базель, 1549), друге видання якої знаходиться в Науковій бібліотеці у складі Воронцовського фонду. Докладний опис острова знаходимо також у першому виданні “Перипла Понта Евксинського” (Женева, 1577) відомого давньогрецького історика і письменника Флавія Арріана, праця якого — один з численних доказів того, що свідчення письмової античної традиції про острів Зміїний досить суперечливі.

Знаменно, що у новий час острів Зміїний фігурує у творах, присвячених Україні. Одне з важливих історичних джерел, до якого звертаються автори розділа монографії, належить перу відомого французького картографа й інженера Гійома Лавассера де Боплана — “Опис України”. Відомості про острів Зміїний містять довідкові видання XVII-XVIII ст., а саме — різноманітні енциклопедії та словники, такі, як праці П. Бейля, Л. Морері, А.-А. Брюзен де ля Мартін’єра, славетна “Енциклопедія наук та ремесел” Дідро і д’Аламбера.

Міжнародні конфлікти і кризи, пов’язані зі змаганнями за контроль над Чорним морем та Босфором у XVI-XVIII ст., знайшли своє відображення у численних творах спостерігачів цих подій, серед яких окремо стоїть “Стисла антична географія” (1768) Ж. Б. Бургін’юна д’Анвілля, який склав карти, що довгий час слугували взірцем для картографів і мандрівників.

Проблема локалізації острова Зміїний досить детально розглянута в “Історичних та географічних спостереженнях над варварськими народами, що мешкали на берегах Дунаю і Понта Евксинського” (Париж, 1765) французького дипломата Ш. де Пейсонеля.

Наявність у бібліотеці значної кількості описів подорожей другої половини XVIII — першої половини XIX ст., у тій чи іншій мірі пов’язаних з україністикою, дає можливість звертання до цього виду джерел, серед яких особливо цінним є фундаментальна праця Е.-Д. Кларка “Подорож у різні країни Європи, Азії, та Африки”.

Слід відзначити публікацію у додатках до розділу перекладів українською мовою фрагментів праць Ш. де Пейсонеля і Д. Кларка, які займають важливе місце у літературі навколо острова Зміїний, що, на нашу думку, сприятиме поширенню джерельної бази досліджень з цього питання.

Важливою групою джерел є картографічні матеріали. Острів Зміїний фігурує на багатьох картах, починаючи з “Перипла” Арріана 1577 р. Звернення до цього комплексу джерел дає можливість простежити трансформацію турецької назви острова Зміїний.

Відомості про острів Зміїний містяться у кількох дослідженнях голландського консула в Одесі Я. Е. Тетбу де Маріньї, серед яких “Лоція Чорного моря й Азовського моря, або опис берегів цих двох морів для застосування навігаторами” (Одеса, 1830), “Атлас Чорного і Азовського морів” (Одеса, 1850) та ін.

На прикладах оригінальних видань XVI–XIX ст. можливо прослідкувати рівень знань і уявлень про острів Зміїний, а також проаналізувати найбільш типові помилки, які у низці випадків ставали частиною історичної традиції.

Складовою частиною монографії є науково-бібліографічний покажчик літератури “Острів Зміїний в інформаційних джерелах”. Хронологічні рамки літератури, вміщеної у покажчик, — від стародруків XVI століття до сучасних видань (2008 р.) (820 позицій). Серед публікацій, що увійшли до бібліографічного покажчика літератури, можна визначити великий прошарок видань, які свідчать про внесок вчених Одеського (Новоросійського) університету в дослідження острова. Це праці відомих натуралістів, археологів та істориків, які в різні роки досліджували острів Зміїний у минулому. Наукові розробки сучасних вчених університету висвітлюють виконання комплексної програми розвитку інфраструктури острова, господарської діяльності на острові та континентальному шельфі. Багато досліджень сучасних географів та геологів, біологів та екологів присвячені обстеженню екосистеми острова Зміїний та акваторії, що прилягає до нього.

Бібліографічні записи у покажчику літератури систематизовано відповідно до загальноприйнятої класифікації з урахуванням тематики та хронології подій, література в ньому поділяється на наступні розділи: правові джерела, довідкові матеріали, історичні науки (античність, середньовіччя, нова доба, новітній час) та природничі науки (геологія, географія, геофізика, біологія).

Покажчик вміщує описи книг, статей, матеріалів конференцій, дисертацій тощо українською, російською, німецькою, англійською, французькою, латинською, італійською, білоруською, болгарською, угорською та румунською мовами.

Опрацювання фондів Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова дає можливість проведення пошуку і ретроспективного аналізу нарративних та картографічних джерел. У згаданих матеріалах міститься значний обсяг географічної та історичної інформації, що стосується широкого відрізка часу від античності до сучасності.

У рецензованій монографії значне місце посідає четвертий розділ “Острів Зміїний: політико-правовий аспект (нормативно-правові акти, тексти)”, де автори-укладачі, відстежуючи найактуальніші політико-правові питання, відтворили своє бачення матеріалу у послідовно детальному викладі юридичних документів, а саме — повних текстах і витягах міжнародно-правових джерел та законодавчих актів незалежної України. Діапазон документів охоплює майже два століття: від мирного договору 1812-го до нормативно-правових актів України 2008 років.

Розділ побудовано за принципом сполучення ієрархічного та хронологічного підходів згідно із систематизацією правових норм, серед яких головним є хронологічний підхід. Нормативні акти України подано за ієрархією. У межах кожної групи документи однакової юридичної сили розташовано у хронологічному порядку.

Підготоване монографічне дослідження, на нашу думку, може бути корисним для фахівців з історії, географії, геології тощо. Таким чином, запропонована монографія є важливою частиною проведення фундаментальних досліджень острова Зміїний, оскільки сприяє введенню до наукового обігу матеріалів з фондів Наукової бібліотеки ОНУ: найбільш стародавніх видань, оригінальної літератури ХІХ–ХХ ст. та сучасних матеріалів з різних галузей знань.